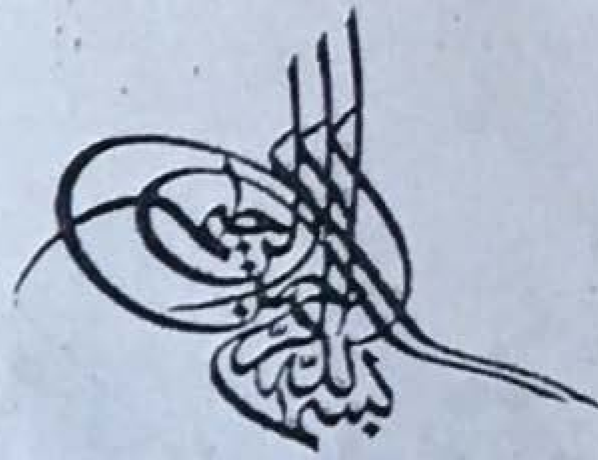
تێگەیشتن

- الفَهم -

نووسینی: عەلی باپیر

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکــــی

الحمد لله وكفى وصلاته وسلامه على عباده الذين اصطفى.........

براو خوشکانی بەڕێزو خۆشەویستی بەشی ڕێکخستـــــــن:

السلام عليكم ورحمة الله وبركاتـــه /

سوپاس بۆ خوا ئەوە ئەمجارەیش هەر چۆنێک بێ توانیمان ئەم بەشی چوارەمەی (پرۆژەی:بەرنامەی پەروەردەو فێرکردنی ئیسلامی یانە)تان بخەینە بەردەست، لەگەڵ ئەوەشدا کە بە قۆناغێکی یەکجار سەختو دژواری ماندیدا دەگوزەرێیـــن !

جا هەر بەو بۆنەیەوە دەمەوێ عەرزتان بکەم کە ئەم بارو دۆخە سەخڵەتکــــەرو ناهەموارە هەر چەندە ماندومان دەکاتو پشوو سوارمان دەکات، بەڵام خوا پشتیـــوان بێ نەک هەر تۆسقاڵێک لە ورەمان دانابەزێنێو قولانجێک پاشەکشەمان پێ ناکـــات بەڵکو دەبێتە هۆی پتەو بوونی عەزیمەتو ئیرادەمانو زیاترو چاکتر پێ چەسپاند- نمانو پتر متمانەو باوەڕ بەخۆ پەیدا کردنمان ، چونکە:

١- هەتا زیاتر تووشی کۆسپو تەگەرەو پەرجو پاڵ بین چاکتر دڵنیا دەبین لەوە کــە ڕێبازی پێغەمبەرو هاوەڵە بەڕێزەکانیمان گرتوە، بۆیە هەرچی هاتوتە ڕێی ئەوان دێتە ڕێی ئێمەش !

٢- مسوڵمانانی ڕەسەن بە برینی کۆسپو لەمپەرو درینی پەرجو پاڵی سەر ڕێکایـان هەر تیژتر دەبنو زیاتر هەڵدەبرێنەوە ، هەروەک چۆن تیغی ڕەسەن هەتا زیاتر شـت ببڕێ چاکترو سافو مشتو ماڵ دەبێو لە ژەنگو ژار پاک دەبێتەوە.

٣- وە یاسای خوای کاربەجێش بە درێژایی مێژوو هەروا بووە کە هەر کاتێک ویستبێتی کۆمەڵێک بکاتە هەڵگری مەشخەڵی هیدایەتەکەیو ئەمینداری بەرنامەو شەریعەتە- کەی بە تاقی کردنەوەی زۆرو جۆراو جۆردا تێپەڕی کــردوون تاکو بەر لەوەی ئەرکـی قورسی چەسپاندنی حوکمی خوایان بکەوێتە سەرشان لە درێژەی تەواو کردنی ئەزموون و تاقی کردنەوەکاندا ساغو قاڵ ببنەوەو لەگەل دەربێنو دابمەزرێن، خوای زاناو کاربەجێ لەو بارەوە فەرموویەتی:(واذا ابتلى ابراهيم ربه بكلمات فاتمهن قال انى جاعلــك للناس اماما، قال ومن ذريتى قال لاينال عهدى الظالمين)البقرە.

وە شایانی باسیشە کە ئەم بەشە (تێگەیشتن) گرنگیو بایەخێکی تایبەتی هەیە چونکە وەک بنچینە وایە بۆ هەموو بەشەکانی دیکەی ئەم پرۆژەیەو تێگەیشتن(فهم) بــەش دەربارەی هەر بیروباوەڕو بەرنامەیەک یەکەمینو گرنگترین هەنگاوی کار بۆ کــردنو بەڕێوەبردنو خزمەت کردنیەتی.

هەروەها بە پێویستی دەزانم ئەوەش بڵێم کە ئەم بەشە با حوکمی سروشتەکەی بـۆ تێگەیشتنو لێ حالی بوونی پێویستی بە ورد بوونەوەو سەرنج دانی زیاتر دەکات.

ئیدی بە هیوای ئەوە کە بەڕێزانی تێگەیشتووی بەشی ڕێکخستن چاک چاک لـــەم (تێگەیشتن)ە تێ بگەنو ببێتە هۆی باشترو زیاتر گەشەکردنو پێگەیشتنیان.

وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالميـــن.....

برای دڵسۆزتان:عەلی باپیـــر

١٩٩٣/١١/١٦

تێگەیشتن «الفهم»

مەبەستم لە تێگەیشتن، تێگەیشتنو حاڵی بوونێکی ڕاستو دروستە لە ئیسلام کە دوایین ئایینو بەرنامەی خوایە بۆ هیدایەت دانی ئینسانو ڕێکخستنی ژیانی لەسەر زەوی.....جا ئێمە سەرەتا یازدە(١١) تێبینی گرنگ بە کورتی دەربارەی ناسینی ئیسلام دەخەینە ڕوو، پاشان لە حەوت خاڵدا پێناسەی ئیسلام دەکەین :

تێبینی یەکەم:ئایین بریتیە لەو دەق(نص)انە کە لە نێو دوو توێی قورئانو سوننەتدا بەڵێ ئایین ـ کە لێرەدا مەبەست ئایینی ئیسلامە ـ بەوە لە بیرو بۆچوونو بیردۆزە مرۆڤکردەکان جوێ دەکرێتەوە کە لە ڕێی وەحیەوە بۆ ئینسان هاتوە، جا بێگومان بێجگە لە قورئانو سوننەت کە دوو تاقە سەرچاوەی ڕوونو بێچەندو چوونی تەواوترینو دوایین بەرنامەی خوان ، هیچ سەرچاوەیەکی دیکەمان نیە کە لە ڕێگای وەحیەوە هاتبێ مادام وابێ دروست نیە بێجگە لە دەقەکانی قورئانو سوننەت هیچ دەقێکی دیکە بە بەشێک لە ئایین بزانینو وەک (دین) هەڵسو کەوتی لەگەڵ بکەین.

تێبینی دووەم: تێگەیشتن لە ئایین چەندە پەیوەندی بە عەقڵەوە هەیە هێندەش بە دڵەوە ، وە چەندە لە ڕێی قورئانو سوننەت لەبەرکردنو کتێب خوێندنەوەو گوێ گرتنەوە تێی دەگەین هێندەش لە ڕێی فەرمانبەریو پابەندیو کارپێ کردنەوە وە هەر کام لەم دوو ڕێیە عەقڵیو دڵی یان فیکری(نظری)و کردەیی(عملی)یە تەواوکەری یەکترنو بەجیاو تەنیا بەس نین بۆ ئەو مەبەستە ، کەواتە ئەوانەی کە پێیان وایە بەس بە تۆمار کردنی ئایەتەکانی خواو فەرموودەکانی پێغەمبەری پێشەوا ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە مێشکیاندا، دەتوانن لە ئایینو بەرنامەی خوا حاڵی بنو بیناسن خراپ بە هەڵەدا چوون. دیارە هۆی ئەمەش ئەوەیە کە ئایین بەرنامەی خوایە بۆ ڕێنوونی کردنی ئینسانو ڕێکخستنی ژیانیو هەتا بە عەقڵو دڵو ئەندامەکانیشی(تفاعل)ی لەگەڵ نەکات و نەیکاتە بابەت(موضوع)ی بیرو هۆشیو هەستیو کردەوەو چالاکیەکانیو، بە هەموو هەستە دەریو دەروونیەکانی نەیچێژی لێی حاڵی نابێ چۆنیەتی ئەو چێژتنو وەرگرتنە هەمە لایەنەش بەوە دەبێ کە بە عەقڵو هۆش لە دەقەکانی ئایین تێ بگەین، وە دڵیشمان هەتا دەتوانین یەکتایی خواو بە پاکگرتنیو سوپاسکردنیو شەرم لێ کردنیو لێ ترسانیو خۆشویستنی خۆیو پێغەمبەرەکەیو شوێن کەوتووانیو بەرنامەو ڕێبازەکەیانی تێ بگەینو بە سیفەتە بەرزو جوانەکان بیڕازێنینەوەو لە هەموو خەسڵەتە بەدەکانی پاک بکەینەوە ، وە ئەندامەکانیشمان لە وردو درشتی جمو جۆڵو چالاکیەکانیان لەگەڵ شەرعدا ڕاست بکەین جا ئینسانی موسڵمان هەتا عەقڵی شارەزاو وریاترو دڵ پاکو بێدار ترو کردەوەی چاکو ڕاستتر بێ، پتر شایستەیی ئەوەی تێدا دێتە دی کە خوا بە پلەکانی هیدایەتدا بەرزی بکاتەوەو بە ناوو سیفەتە بەرزەکانی خۆیو یاساو دەستوورەکانی ئاشنایی بکات.

دیارە جیاوازی نێوان دینداریو خواپەرستی هاوەڵە هەڵبژاردەو بەڕێزەکانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم‌خوا لێیان ڕازی بێو شوێن کەوتووانی ڕاستەقینەیانو خەڵکی

دیکەش هەر لەم مەسەلەیەدا شێرراوەتەوە، چونکە ئەو بەڕێزانە (*) بە هەموو کیانی بوونیانو بە دەر و دەروونیان لە ئیسلام تێگەیشتبوون ، بەڵام خەڵکی دیکە هەروا بە قسە بە سەرزارەکی یان ئەو پەڕی بیرو هۆشێکی وشک ئایینیان وەرگرتوەو پێشیان وایە ، چونکە ئەوانیش وەک مسوڵمانە ڕەسەنە پێشووەکان دەقەکانی قورئانو سوننەتیان لەبەر کردوە و تۆمارگای زەینیانیان لێ پڕ کردوون گەیشتوونە ڕێزی ئەوانو کاریان تەواوە !

<u>تێبینی سێیەم</u>: بەرهەمو کەلەپووری زانایان جۆری تێگەیشتنی ئەوانە لە ئیسلام نەک ئیسلام: چونکە وەک لە تێبینی یەکەمدا گوتمان جیاوازی نێوان (ئایین)و بیرو بۆچوونە ئینسانییەکان ئەوەیە کە ئایین سەرچاوەکەی (خوایە)یە بەڵام بیردۆزە بۆچوونەکان بیر هۆشی (ئینسان)ن ! دیارە گۆزەش چی تێدا بێ هەر ئەوەی لێ دەڕژێ، مادام وابێ مەودای بەهرەمەند بوونی ئێمە لە بەرهەمو کەلەپووری زاناو پێشەوایانمان هە ئەوەیە کە یاریدەمان دەداتو ڕێگامان بۆ ئاسان دەکات بۆ چاکترو ڕاستترو زیاتر تێگەیشتنی ئایین.

ئنجا ئەوە کە زۆربەی زانایان ئەو مەسەلانەش کە زاناو پێشەوایانی پێشینمان لەسەر یان ڕێک کەوتوونو بە یەکدەنگی(اجماع)ی ڕایان لەسەرداوە، لە دوای قورئانو سوننەتەی دادەنێنو وەک بەشێکی ئایین ڕەفتاریان لەگەڵ دەکەن ، نابێ ئەوەی لێ بفامرێتەوە کە ئەوەی لە ڕێی یەکدەنگی(اجماع)ی زانایانەوە بڕیاری لەسەر دەدرێ کتومت وەک ئەوە وایە کە قورئانو سوننەت بڕیاری لەسەر دەدەن، بەڵکو وەک لە بەشی یەکەم(سەرچاوەی وەرگرتن)دا گوتمان هەر چەندە قورئانو سوننەت هەردووکیان سەرچاوەی هەڵهێنجانی یاساکانی ئیسلامن بەڵام یەکسانو هاوسەنگ نینو قورئان (متن)ەو سوننەت(شرح)و، قورئان چاودێرو حاکمە بەسەر سوننەتدا، قورئانو سوننەتیش بەسەر (اجماع) دا چاودێرو حاکمنو دەتوانن بڕیارو حوکمەکانی دادگایی بکەنو حوکمیشیان بدەن.

<u>تێبینی چوارەم:</u>

کە دەگوترێ قورئانو سوننەت لە هەموو کاتو شوێنێکدا توانای چارەسەری هەموو کێشەو گیرو گرفتەکانو دابین کردنی تێکڕای پێداویستییەکانی ژیانی تاکو کۆمەڵیان هەیە، ئەم قسەیە لە بواری بیروباوەڕ (عقیدە)و خواپەرستی (عبادە)و خوو و ڕەوشت (اخلاق)دا چەمکو واتایەکی هەیەو، لە بوارەکانی دیکەی ژیان وەک:سیاسی، ئابووری، کۆمەلایەتی.....هتد دا، واتایەکی دیکە، چونکە لە بواری سێ مەسەلەی یەکەمدا دەقەکانی قورئانو سوننەت وردو درشتی بابەتەکانیان باس کردوەو نوختەیان لەسەر پیت داناوە، بەڵام لە بواری سێ مەسەلەی دووەمدا زیاتر هەر هێلە سەرەکیو بنچینەییەکان خراونەڕوو، حیکمەتی ئەم دیاردەیەش ئەوەیە کە بیروباوەڕو خواپەرستیو ڕەوشت زیاتر پەیوەندییان بە ڕووحو شەخسیەتی مەعنەوی ئینسانەوە هەیە کە شتێکی خوارسک و حەسیاوو نەگۆڕە:(فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله)الروم.

(*)واتە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەرو شوێن کەوتووە ڕەسەنەکانیان، خوا لێیان ڕازی بێ وەک قورئان فەرموویەتی:(والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار والذين اتبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه.....)التوبة.

بەڵام سیاسەتو ئابووریو كۆمەڵایەتی زیاتر پەیوەندییان بە لایەنی ماددی ئینسان و ژیانەوە هەیە ، كە بە پێچەوانەی لایەنی مەعنەوی هەم گۆڕانو كەشە كردنی زۆر بە سەردا دێو ، هەم عەقڵو پێنج هەستەكانی مرۆڤیش پێی ئاشنا ترنو زیاترو چاكتر دەتوانن سەرەدەری لێ بكەنو كاری تێدا بكەن.

بۆیە خوای كاربەجێ بەس بە دیاری كردنی هێڵە گشتییەكان وازی لێ هێناوەو پڕكردنەوەی بۆشایی زۆری نێوان هێڵەكانی بۆ بیرو هۆشی ئینسان بەجێ هێشتوە كە لە ڕێی بیركردنەوەو كۆشش(اجتهاد)ەوە لەبە تیشكی بنچینەو هێڵە گشتییەكاندا یاساو حوكم بو وردە بابەتەكان هەڵبهێنجێ.

تێبینی پێنجەم:سەنگی مەحەكی ناسینی ئیسلامو چۆنیەتی بەڕێوەبردنی ڕەفتارو ئاكاری پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)و هاوەڵە بەرزو بەرێزەكانیەتی خوا لێیان ڕازی بێ: چونكه جارێ سەبارەت بە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ەوە شتێكی ڕوونه كه لە لایەن خواوه بە تایبەت بۆ ئەوە ڕەوانەكراوە كە بەرنامەی خوا لە بەندەكانی بگەیەنێو لە میانە(خلال)ی ژیانو گوزەرانو هەڵسو كەوتو هەڵوێستەكانیدا پیشانیان بداتو لێیان حالی بكات كە خوا پەرستیو موسوڵمانەتی چییەو چۆنەو ئایینی خوا دەبێ چۆن بەڕێوە ببرێ ، هەر بۆیەش خوای كاربەجێ شوێن پێ هەڵگرتنو بەدوا كەوتنی ئەو زاتە بەرزەی كردۆتە بەڵگەی ئیسپاتی بەندایەتیو خۆشویستنی خواو هۆی خۆشەویستی خوا بۆ ئینسان:(قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله) آل عمران- - وە هەر بۆیەش ئەو بەندە هەڵبژاردەو ڕەندەی خۆی كردۆتە پێشەواو سەر مەشقی هەر كەسێك كە بە ئومێدی دیداری خواو پاداشتی دوارۆژە:(لقد كان لكم في رسول الله اسوه حسنه لمن كان يرجوا الله واليوم الاخر وذكر الله كثيرا) الاحزاب- - سەبارەت بە هاوەڵە هەڵبژاردەو بەرێزەكانیشی دەڵێین:خوا بەهیچ كۆمەڵێكی نەفەرمووە لێیان ڕازیم (رضى الله عنهم) بێجگە لەو بەرێزانە (والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار والذين اتبعوهم باحسان رضى الله عنهم ورضوا عنه واعد لهم جنات تجري تحتها الانهار...)-التوبه- - جا دیارە خواش بەس لە كەسانێك ڕازی دەبێو ڕازییان دەكات كە بە شێوەیەك بژینو بە ڕێوە بچێو كە ئەو فەرمانی پێكردوە ، مادام وابێ بە دەقی قورئان دەسەلمێنرێ كە ئەو بەرێزانە بە شێوەیەك ڕەفتاریان كردوەو ئایینیان بەڕێوە بردوە كە خوا پێی خۆشە ، كەواتە ئەوان سەنگی مەحەكو پێوەرو تەرازووی موسوڵمانەتیو بەڕێوە بردنی بەرنامەی خوان.

كەواتە:ئەگەر بمانەوێ بەو شێوەو چۆنیەتییە كە خوا فەرمانی پێكردوەو پێی خۆشە ئایینی خوا بەڕێوە بەرینو بە موسوڵمانانە ژیان بەسەر بەرین پێویستە لە دوای پێغەمبەری پێشەوامان - صلى الله عليه وسلم -یارادەرە بەرێزو وەفادارەكانی (رضى الله عنهم) بكەینە سەرمەشقو جێی سەرنج هەر بۆیەش خوای میهرەبان ئەوانەش كە بە چاكی شوێن هاوەڵە بەرێزەكانی پێغەمبەر دەكەون خستوونیە بەر ڕێزنەی ڕەحمەتو سێبەری ڕەزامەندی خۆیەوە(...والذين تبعوهم باحسان رضى عنهم ورضوا عنه..)التوبه - -

تێبینی شەشەم: تێگەشتن لە قورئانو سوننەت بەس نیە بۆ بەڕێوەبردنی ئایین بەڵکو ناسینی ئەو واقیعەش کە دەمانەوێ ئایینی تێدا بچەسپێنین پێویستە:

بەڵێ لە ڕاستیدا هەروەک چۆن بەس بە لەبەرکردن(حفظ)ی دەقەکانی ئایین (نصوص الدین) نابینە شارەزا (فقیه) لە ئایینەدا بەڵکو پێویستە بە هەرسێک هێزەکانی (عەقل)و (دل)و (جەستە) واتە بە بیرو هۆشو هەستو عاتیفەو کردەوەو ڕەفتار (تفاعل)ی لەگەڵ بکەین ئنجا تێدەگەینو شارەزا دەبین ، هەر بۆیەش پێشەوامان نەیفەرمووە:(من یرد الله به خیرا یحفظه نصوص الدین) !! بەڵکو فەرموویەتی :(من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین)رواه البخاری. بەڵێ جا بە هەمان شێوەش بۆ بەڕێوە بردنی ئایینی خواو جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی وێڕای تێگەیشتنو شارەزا بوون لە ئایین پێویستیمان بە ئاشنا بوونو شارەزا بوونی واقیعو بارو دۆخی دەروونیو کۆمەلایەتیوئابووریو سیاسیو فەرهەنگیو..هتدی ئەو گەلو کۆمەڵگایە هەیە کە دەمانەوێ بیگۆڕینو چاکی بکەینو ئیسلامی تێدا بچەسپێنین ، بە کورتی :(وێڕای(فقه) لە ئایینەدا پێویستە (فقه)ی واقیعیشمان هەبێ بۆ بەڕێوە بردنی ئایین)، دەنا بە مەرەدەی(خوارج) دەچینو دەسخەڕۆ دەبین !!

تێبینی حەوتەم: ئیسلام هیدایەتە بۆ ئینسان، پاشان بەرنامەیە بۆ ژیان:

بەڵگەی ئیسپاتت کردنی ڕاستیی ئەم مەسەلەیە چەند شتێکە :

١ـ لە چەند ئایەتێکدا تەعبیری (هو الذی ارسل رسوله بالهدی ودین الحق) دووبارە بۆ ئەوە دیارە (دین) بە مەعنای (بەرنامە ، ئایین) دێو، (هدی)ش یانی ڕێروونیو ڕێ پیشاندان.

٢ـ هەر کاتێک خوای کاربەجێ ویستبێتی فەرمانێک ئاراستەی بەندەکانی بکات بە (یا ایها الذین آمنوا) بانگی کردوون ، ئنجا دوایی کارو فەرمانەکەی خۆی پێڕاگەیاندون.

٣ـ پێغەمبەری پێشەوامان ـ صلی الله علیه وسلم ـ پاش بڕینی قۆناغی شاری مەککە ئنجا لە قۆناغی دووەم لە شاری مەدینەدا سەر گەرمی ڕاگەیاندنی بەرنامەو چەسپاندنی حوکمی خوا بوو ، دیارە قۆناغی مەککەش تەرخان کرابوو بۆ ڕوونکردنەوەی تێڕوانینو بیروباوەڕی ئیسلامی بە واتایەکی دیکە خستنە رووی ڕێروونی (هدایە)ی خوا بۆ خەڵکی. کەواتە:

لە نێو هەر گەلو کۆمەڵێکدا بویسترێ حوکمو بەرنامەی خوا جێبەجێ بکرێو جمو جۆڵو چالاکییەکانی ژیانی پێ ڕێک بخرێ، پێویستە پێش ئەوە هەوڵ بدرێ خەڵکەکە تێڕوانینو بیروباوەڕی خوایی پێ بناسێنرێو (هدی)ی پێ هەزم بکرێ ، چونکە ماقوول نیە ئینسان بڕوای نەبێو کارو ڕەفتاری بڕوادارانەی لێ چاوەڕوان بکرێ، وە هیچ ڕێی تێ ناچێ کۆمەڵێکی موسڵمانو ڕێروونی کراو (مهتدی) بار نەهاتبێو بەرنامەی خواش ببێتە حاکمو دابمەزرێ! حیکمەتو سوودی زانینی ئەم ڕاستییەش ئەوەیە کە موسڵمانان هەمیشە کاری خۆیان لە دارشتنی بناغەو خۆ پوخت کردنو (بینا و) دروستکردنەوە دەست پێبکەنو ، سەر گەرمی ئیشێک نەبن کە کاتی نەهاتووە، وزەو تینی خۆیان بە شتی لاوەکیو جوزئی بە فیرۆ نەدەن.

ئەمە لە لایەکەوەو لە لایەکی دیکەشەوە زۆر وریای خۆیان بن لە کەرمەی خەبات‌و جم و جۆڵ‌و چالاکی‌یان‌دا ئەوەیان لەبیر نەچێ کە مەبەستی سەرەکی‌و کاری بنچینەیی‌یان هەر ڕێرووی کردنی خەڵک‌و بەرەو خوا بردنیانەو، تەنانەت مەبەست لە چەسپاندنی حوکمی ئیسلام‌و کارپێکردنی بەرنامەکەشی هەر هێنانەدی ئەم مەبەستەیە.

ئەم تێبینیەشم بۆیە خستەڕوو چونکە زۆر کەسی وام دیوە کە لە مەیدانی کـــاری ئیسلامی‌دا زیاتر وەک باباتیەکی حیزبی‌و سیاسی ڕووت ڕەفتار دەکات‌و بەمەش خۆشـــی و خەڵکیش کرفتاری هەڵەو پەڵەی زۆر دەکات.

تێبینـی هەشتـەم:ئیسلام لە خواپەرستی‌و خەڵک دۆستی‌دا کورت هەڵدێ:

بەڵی سەرجەم دەقەکانی قورئان‌و سوننەت ئەوەیان لێ دەفامرێتەوە کە ئەو مەبەستەی ئایین دەیەوێ لە ژیانی ئینساندا - ج تاک ج کۆمەڵ - بیهێنێتە دی دوو شتن:

أ- خوا پەرستی بە مەعنای فراوانی ئەو وشەیە، کە ئەمە خۆی حیکمەتی خولقێنرانـــی ئینسانیشـــە.

ب - خەڵک دۆستی‌و چاکەکاری کە ئەمیش سەنگی مەحەکی ڕاستی‌و ناڕاستی‌و ساغـــی‌و قرپۆکی خواپەرستی‌و دینداری‌یەو ، بەرهەمیشیەتـی.

ئەمەش چەند دەقێکی قورئان‌و سوننەتە لەو بـارەوە:

أ- (...واعبدوا ربكم وافعلوا الخير لعلكم تفلحون) الحج- دەبینین کە سەرفرازی‌و ڕزگار بوون- لە دنیاو دواڕۆژدا چونکە بە موتلەقی هاتوە - کراوەتە میوەو بەرهەمـی درەختی خواپەرستی‌و چاکەکـاری.

ب - (ان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون)- النحل -

ج - (...فاتقوا الله واصلحوا ذات بينكم....)الانفال-

د - (ومن احسن دينا ممن اسلم وجهه لله وهو محسن..)النساء- دەبینین کە خوای زانـا بۆ خوا ساغ بوونەوە (اسلم وجهه لله)و چاکەکاری (وهو محسن)ی بە باشترین گـەردن کەچی‌و دینداری حسێب کردوە.

هـ - (اكثر ما يدخل الناس الجنه: تقوى الله وحسن الخلق)صحيح رواه.

دیارە (عبدالقادر)ی گەیلانیش ڕەحمەتی خوای لێبێ هەر لەبەر تیشکی ئەم دەقانەدا بووە کە فەرموویەتی:(الدين:صدق مع الحق وخلق مع الخلق) واتە: ئایین بریتیە لـــە ڕاست بوون لەگەڵ خواداو چاک بوون لەگەڵ خەڵکی خوادا.

دیارە خەبات‌و جەنگیش لە پێناوی خوادا کە بە ڕواڵەت دژایەتی لەگەل ئەم مەسەلەیەدا هەیە کە باسکرا ، لە حەقیقەتدا وێڕای ئەوەی کە چاکترین جۆری خواپەرستی‌یە[1] هەر جۆرێکیشە لە چاکەکاری‌و خزمەتی خەڵک ، چونکە بەرکری کردن لە ئایین‌و بەرنامەی خوا کە تاقە بەرنامەیەکە لە ئینسان بوەشێتەوەو، لە بەین بردنی ئەوانەی دەبنە پەرژ‌و کۆسپ لە ڕێگای گەورەترین‌و چاکترین جۆری خزمەتکردنە بە مرۆڤایەتی ، هەروەک چۆن

---

(1)چونکە وەک (ابن تيميه)و زانایانی دیکەش فەرموویانە، لە قورئان‌و سوننـــەتدا ئەوەندەی مەدحی (مجاهدين)و پاداشتی زۆرو پلەو پایەی بەرزیان کراوە، هێنـــدە وەسفی هیچ جۆرە خواپەرستی‌و چاکە کردنێکی دیکە نەکراوە.

به کەورەترین و چاکترین جۆری خواپەرستی(عبادە)یش حسێب دەکرێ، چونکە وەک خوای زانا فەرمووبەتی لە سایەی خەبات و جەنگ (جهاد)دا نەبێ پەرستکاکان دەرووخێن بگرە هەموو سەر زەوی تێک دەچێ.(ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيرا ...) الحج- (ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض ولكن الله ذو فضل على العالمين) البقرە-

تێبینی نۆیەم: ئیسلام بۆ یەکتاپەرست کردنی ئینسانەکان و چەسپاندنی داد لە نێوانیاندا هاتووە:

بەڵێ چونکە یەکتاپەرستی (توحید) کاکڵ و جەوهەری خواپەرستییە دادکەری (عدالە)ش کاکڵ و نێوەرۆک و بناغەی چاکەکاری و بەختەوەر بوونی ئینسانە، چونکە بەبێ یەکتایی خوا (توحید الله) خوا پەرستی نایەتە دی، لەسەر بنچینەی دادکەرییش نەبێ چاکەکاری و خزمەتکوزاری ڕاستەقینە بنیات نانرێ، هەر بۆیەش لە قورئانیدا هیچ خەسڵەتێکی دزێو بەد هێندەی ئازیەش پەیدا کردن (الشرک) کە دژی (توحید)ە و ستەمکاری (ظلم) کە دژی دادکەرییە هێرشیان نەکراوەتە سەر،

دیسان هەر بۆیەش لە قورئانیدا هیچ شتێک نەکراوە بە مەبەستی ناردنی پێغەمبەران - عليهم من الله افضل الصلوات واكمل التسليمات) بێجگە لە ڕاگەیاندنی یەکتاپەرستی و چەسپاندنی دادکەری ، خوای تاک و دادکەر فەرموویەتی:

(وما ارسلناك من قبلك من رسول الا نوحي اليه انه لا اله الا انا فاعبدون) الانبياء- وە فەرموویەتی:(لقد ارسلنا رسلنا بالبينات وانزلنا معهم الكتاب والميزان ليقوم الناس بالقسط وانزلنا الحديد...) الحديد -

تێبینی دەیەم: گەورەترین هۆی دەستە دەستەیی و پەرتەوازەیی پەیڕەوانی ئایین: چاک حاڵی نەبوون و خەڵە بە دڵەوە بوونە....

لە ڕاستیدا بێزەزاترین و کوشندەترین دەرد و نەخۆشی کە شوێن کەوتووانی ئایین گیرۆدەی دەبن بریتیە لە دەردی پەرتەوازەیی (التفرق) ، چونکە گەورەترین و سەرەکی ترین بەرهەمی دینداری لە ژیانی کۆمەڵدا بریتیە لە برایەتی و تەبایی و دڵ پێکەوە جۆشدران، بە کورتی یەکیەتی (الوحدە)، چونکە بنەماو بنچینەی ئایین یەکتاپەرستی (توحید)ە و ئەمیش دەبێتە هۆی پەیدا بوونی یەکیەتی(وحدە)، هەر بۆیەش لە قورئانیدا برایەتی و یەکبوون بە خەسڵەتی سەرەکی شوێن کەوتووانی ئایین لە قەڵەم دراوە:(ان هذه امتكم امة واحدة وانا ربكم فاعبدون) الانبياء- وە بە پێچەوانەوە تاقم تاقمینە و لێک جیایی بە خەسڵەتی زەقی بێبڕوا (کافر) و هاوبەش پەیداکەران(مشرکین) دانراوە(...ولا تكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا من بعد ما جاء البينات واولئك لهم عذاب عظيم.يوم تبيض وجوه وتسود وجوه فاما الذين اسودت وجوههم اكفرتم بعد ايمانكم....)آل عمران- دیسان:(ولا تكونوا من المشركين من الذين فرقوا دينهم شيعا كل حزب بما لديهم فرحون) الروم-

جا بێگومان ئەم دەردە پیس و کوشندەیە کەڕاو میکرۆبەکەی زۆر و جۆراو جۆرە و لە کەلێک زبڵدانانەدا پەیدا دەبێ و گەشە دەکات ، بەڵام گەورەترین و سەرەکی ترین جۆری

ئەو میکرۆبانە دووانن یەکەم:(چاک حالی نەبوون لە ئایین) ، دووەم:(خڵتە بە دڵـــەوە بوون) کە یەکەمیان لە زبڵدانی کەللەیەکی نەفام (جاهل)دا پەیدا دەبێ‌و خراژوو دەبێ‌و ئەوی دیکەشیان لە زەلکاوی دەروونێکی ناساغ (مریض)دا.

خوای میهرەبان سەبارەت بە یەکەمیان فەرموویەتی:(ومن الذین قالوا انا نصـاری اخذنا میثاقهم فنسوا حظا مما ذکروا به فاغرینا بینهم العداوه والبغضاء الی یـوم القیامه...)المائده. وەک دەبینین واز لێهێنان‌و پشت‌کوێ خستنی بەشێک لـــە ئایین لە لایەن نەصرانی‌یەکانەوە بۆتە هۆی پەیدا بوون‌و سەرهەڵدانی دوژمنایەتـــی‌و ناکۆکی‌و دووبەرەکی لە نێوانیاندا هەروەها فەرموویەتی:(ان الذین فرقوا دینهم وکانـوا شیعا لست منهم فی شیء...) الانعام-١٥٩- لێرەشدا دەبینین کە بەش بەشکردنـــی ئایین (فرقوا دینهم) یەکسەر بەرهەمەکەی پەرتەوازەیی‌و دەستە دەستەیی (وکانوا شیعا) یـــە ! وە دەربارەی هۆی دووەمیشیان فەرموویەتی:(..وما تفرقوا الا من بعد ما جاءهم العلم بغیا بینهم...)الشوری-١٤- لە شوێنێکی دیکەش فەرموویەتـــی: (کان الناس امه واحده فبعث الله النبیین مبشرین ومنذرین وانزل معهم الکتـــاب بالحق لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیه، وما اختلف فیه الا الذین اوتوه من بعدما جاءتهم البینات بغیا بینهم..) البقره-٢١٣- .

لەم دوو ئایەتەشدا دەبینین کە پەرتەوازەیی‌و لێک جیایی جوولەکەو دیانەکان بـــە تایبەتی‌و خاوەن کتێبە ئاسمانی‌یەکان بە گشتی لە فیتی نەزانی‌و بێ‌ئاگایی نەزانـــراوە چونکە (من بعدما جاءهم العلم) وە (من بعدما جاءتهم البینات) دووچاری ئـــەو دەردە بوو ون بەڵکو ئەمجارە میکرۆبی نەخۆشی‌یەکە بە (بغیا بینهم) لە قەڵەم دراوە، کە هەم بە مەعنای ستەم‌و دەست درێژی کردنە سەر یەکەو (*) هەم بە مەعنای حەسوودیش دێ ! کەواتە ئەمجارە ماکی نەخۆشی پەرتەوازەیی لە کەللەوە پەیدا نەبووە بەڵکو لە دڵ‌و سینە دا کووراوە !

ئێستاش نۆرەی تێبینی یازدەیەمە کە تەواوکەری ئێرەیەو پەیوەندی‌یەکی پتەوی بـەم تێبینی‌یـــەوە هەیـــە:

تێبینـــی یازدەیـــەم: تاقە شێوەی ڕاستی یەکگرتن‌و بەڕێوەبردنی ئایین، گرتنی تێکڕای دین و پاک ڕاگرتنـــی دەروونـــەوە:

چونکە مادام ماکو بنەمای پەرتەوازەیی‌و دابڕ دابڕ بوونی بەرەی پەیڕەوانی ئایین بریتی ـــێ لـــە :

١- چاک لە دین حالی نەبوون کە خراپترین (١) جۆری گرتنی بەشێکی‌و واز لێهێنانـــــی باقی‌یەکەیەتی.

ب- خڵتە بە دڵەوە بوون کە ئێرەیی بردن(حسد) پیسترینیەتی، چونکە پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - فەرمویەتی:(ایاکم والحسد فان الحسد یأکل الحسنات کما تأکـــل النار الحطب). صحیح رواه.

(*)دیارە کۆمەڵێک لە نێو خۆیاندا زوڵم‌و ستەم لەیەک دەکەن کە دڵ‌و دەروونیان بوغـــزو قین‌و حەسەدو خۆ بە زلگرتن‌و خەڵک بە کەم سەیر کردن‌و بەد گومانی‌و..هتدی تێدابێ.

بەڵێ مادام خراپ حاڵی بوون لە ئایین کە ئەنجامەکەی کرتنی هەندێکیو واز لێهێنانی هەندێکیەتیو دڵ نەخۆش بوونو خلتاوی بوون میکرۆبی دەردی دەستە دەستەییو پەرتەوازە- یی بێ، دیارە چاک تێکەیشتنی ئایینو پەیرەوی کردنی تێکڕای لایەنەکانیو، پاککردنەوەو پاکراگرتنی دڵو دەروونیش دەرمانو چارەسەرو پارێز پارێزەری کۆمەڵی موسلمانیش لەو دەردە پیسو کوشندەیە. ئنجا لە سۆنگەی ئەوەوە کە پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - و هاوەڵە بەرێزەکانی وەک لە تێبینی پێنجەمدا کوتمان سەنگی مەحەکی ئیسلام بەرێوە- بردنو موسولمانەتین . دیارە شوێن کەوتنی ئەو زاتە بەرزە پارێزراو(معصوم)ەو هاوەڵە هەڵبژاردەکانی چاکترین بەڵکو تاقە پارێزەری ئیسانە لە نەخۆشی (بدعە) کە پیسترین جۆری کرتنی بەشێکی ئایینو بەرهەڵداکردنی باقیەکەیەتی . جا ج بە بیانووی (تزکیە) کردنی نەفسو (تصوف)ەوە بێ ، ج بە بەهانەی کرنکی (عقیدە)و چەسپاندنی (توحید) ، ج بە ناوی پەروەردە (تربیە)و بارهێنان ج لە ژێر درووشمی رێزکرتن لە پێشەوایانی پێشوو و کرنکی کەلەپوورەکەیان...هتد.

بەڵێ دەرمانی بیدعەت بەس شوێن کەوتنی (اتباع)ی تەواوی پێغەمبەر ، صلی الله علیه وسلم و هاوەڵە بەرێزەکانیەتی.

وە بە هۆی ساغ بوونەوە (اخلاص)یش بۆ خوا لە خڵتەو ژەنگو ژاری دەروون خاوێن دەبێتەوەو لە هەموو جۆرە نەخۆشیەکان دەپارێزرێ. چونکە ئینسانی یەکتاپەرست (موحّد)ی راستەقینە خاوەنی دڵی ساغ (قلب سلیم)ە:(وان من شیعته لابراهیم اذ جاء ربه بقلب سلیم) - الصافات -

کەواتە: با هەوڵ بدەین بەهۆی شوێن کەوتنی پێغەمبەر- صلی الله علیه وسلم (اتباع النبی)ەوە کردنە سەر مەشقی خۆیو برادەرە بەرێزەکانیەوە خوا لێیان رازی بێ هەرچی زیاترو چاکترو راستترو قووڵترو فراوانتر لە ئیسلام حاڵی بین(ئنجا حاڵی بوونەکەش لە خۆماندا بکەینە حاڵ تاکو بتوانین فەرمانە کەورەو بەرزەکانی خوا - جل جلاله - جێبەجێ بکەین کە دەفەرموێ:(واعتصموا بحبل الله جمیعا ولا تفرقوا...) آل عمران- وە دەفەرمووێ:(ان اقیموا الدین ولا تفرقوا فیه..)الشوری- بەڵی باوا ئیسلام بناسینو بەرێوە بەرین کە پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم و هاوەڵە وەفادارەکانی تێی کەیشتبوونو بەرێوەیان دەبرد کە هەم تێروانین بوو هەم بیروباوەر هەم خواپەرستی بوو هەم رەوشتو خوو هەم تەقوا بوو هەم غەزا..هتد. با ئیمەش چیدی بە بەهانەی کرتنی بەشێکو لایەنێکی ئیسلامەوە لایەنو بەشەکانی دیکەی واز لێ نەهێنینو، با دڵنیا بین کە ئیسلام نە بیروباوەر (عقیدة)ی رووتە نە پەروەردە(تربیة)ی بە تەنیایە. نە تەزکیەو (تصوف) جیا لە مشوور خواردن لە دەردی کۆمەڵکایە. نە رێکخستن (تنظیم)و کاری سیاسی دوور لە تەقوایە ، نە خواپەرستیو دنیا بە کەمکرتن (الزهد) لەکەل خەباتو جەنگ پێکەوە دژن ، نە کارو کاسبی نێو بازاڕ لە زیکرو پاڕانەوەو نوێژی نێو مزکەوتی جیایە ، چونکە ئیسلام بەرنامەو پەیرەوی ژیانی تاکو کۆمەڵەو ژیانیش هەموو ئەو بوارو لایەنانەی تێدایە.

وە با هەوڵیش بدەین هەرچی چاکتر دڵو سینەمان لە ژەنگو ژاری حەسوودیو ریا بازیو خۆپەسندیو رقو قینو بەد گومانیو خۆ بەزلگرتنو خەڵک بە کەم سەیر کردنو باقی خەسلەتە پیسو بەدەکان پاک بکەینەوەو پاکی رابگرین، بۆ ئەوەی شایستەی ئەوە بێ کە یەکتایی(توحید)ی خواو بە پاکگرتنو سوپاسکردنو بە گەورە گرتنیو خۆشویستنی خۆی و پێغەمبەرەکەی - صلی الله علیه وسلم - تێدا جێگیر بێو پڕ بێ لە خۆشەویستیو ڕێزو بەزەییو پەرۆش بۆ مسولمانان.

دیارە هەر کۆمەڵێکیش بتوانن ئاوا بکەن کە گوتمان، واتە هەم چاک شوێن پێغەمبەرەکەیان بکەونو هەم باش بۆ خوای خۆیان ساغ ببنەوەو دوو خەسلەتی بەرزو والای (الاخلاص والاتباع) لە خۆیاندا بهێننە دی، ئەوە مسۆگەر دەبنە کۆمەڵێکی یەککرتوو و پێکەوە جۆشدراوو زۆر باشیش دەتوانن ئایینو بەرنامەی خوا لە واقیعی ژیانی خۆیانو کۆمەڵگاکەیاندا بەڕیوە بەرن.

ئەلێرەشدا کۆتایی بە تێبینییەکانی خۆمان دەربارەی تێگەیشتنی ئایین (فهم الدین) دێنینو یەکسەر دەچینە سەر پێناسە کردنی ئیسلام:

(بنیاتنانی کردنی ئیسلام لە چەند خاڵێک دا) :

ئەگەر سەرنجێکی وردو قووڵ و هەمە لایەنە لە دەقەکانی قورئان و سوننەت بدەین دەبینین ئەو ئایین و بەرنامەیەی کە لێیان پێک دێ و خوا ناوی (ئیسلام)ی بۆ هەڵبژاردوە بەڕیز (ترتیب) لەم حەوت بەشانەدا خۆی دەنوێنێ:

١ـ تێڕوانین (التصور). ٢ـ بیروباوەڕ (العقیدة). ٣ـ خواپەرستی (العبادة).

٤ـ خوو ڕەوشت (الاخلاق). ٥ـ برایەتی و پێکەوە جۆشدران.

٦ـ بانگەوازو تێکۆشان. ٧ـ ڕێکخستنی ژیان.

چونکە:

بناغەو بنچینەی هەر بەرنامەیەک بریتیە لە جۆری تێڕوانین و هەڵسەنگاندنی بۆ ئەم چوار مەسەلە گەورەو گرنگە (خوا ـ سبحانە وتعالی ـ ، ئینسان، ژیان، بوونەوەر) وە لە ڕاستیدا تاقە تێڕوانینی ڕاست و دروست بریتیە لە تێڕوانینی ئیسلامی یانە کە خوا بە (گەورەترین ڕاستی) دادەنێ ، وە وەک لە بەشی دووەم (تێڕوانین)یشدا کوتمان بەبێ دانهێنان و بڕوا هێنان بە خوا هیچ کام لە ئینسان و ژیان و بوونەوەر مەعناو حیکمەتیان نابێ و دەبنە شتی پووچ و بێ ئامانج، واتە هەروەک چۆن بوونی زاتیی (الوجود الذاتی) خوایە کە بوونی خوازراو (الوجود المستعار) بۆ شتان (الأشیاء) پەیدا دەکات ئەگەر نا نابن، بڕوا هێنانیشە بە بوونی خوا کە مەعناو حەقیقەت و ئامانج بۆ ئینسان و ژیان و بوونەوەر پەیدا دەکات، ئەگەرنا دەبنە شتی پووچ و بێ حیکمەت و ناماقووڵ.

ئنجا دوای ئەوەی ئەم جۆرە تێڕوانین (التصور)ە ـ کە لە بەشی دووەمدا نەختێک بە درێژی لەسەری ڕۆیشتووین ـ لە عەقڵدا دەرەوشایەوەو لە دڵدا جێگیر بوو پێویست بەوە دەکات کە ئینسان هەڵوێستی هەبێ و، ئەو هەڵوێستەش بریتیە لە وەرگرتن و هەرم کردنی بیروباوەڕی ئیسلامی کە پایەو بنچینەکانی بریتین لە: بڕوابوون بە خواو فریشتەکانی و کتێبەکانی و پێغەمبەرانی و ڕۆژی دوایی و قەزاو قەدەر.

هەر کەسێکیش بیروباوەڕی ئیسلامی بە عەقڵ و دڵ وەربگرێ و بسەلمێنێ ، بەبێ دواکەوتن ملی ڕێگای بەندایەتی کردن و خواپەرستن دەگرێ و، هەوڵ دەدات مۆری خواپەرستی (عبادة) بە هەموو وردو درشتی جمو جۆڵ و چالاکی یەکانی ژیانی ماددی و مەعنەوی و تاکی و کۆمەڵی یەوە بنێ و ویردی (ان صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی للە رب العالمین. لا شریک لە وبذلک امرت وانا اول المسلمین) الانعام - بە عەقڵ و دڵ و زمان و هەموو ئەندامەکانی بخوێنێ و بەشی غەیری خوای پێوە نەمێنێ.

ئنجا گەورەترین و چاکترین بەرهەمی خواپەرستی (عبادە)یش بریتیە لە: خوو ڕەوشتی جوان (حسن الخلق) هەر بۆیەش خوای زانا گەورەترین و چاکترین بەندە (عبد)ی خۆی کە موحەممەدە ـ علیە الصلاە والسلام ـ بە خوو و ڕەوشتی مەزن مەدح کردوە (وانک لعلی خلق عظیم)ن.

---

(١) دەربارەی بوونی خوای پەروەردگار کتێبێکم بەم ناوەوە نووسیوە.

دیاره هەر کۆمەل (جماعة)ێکیش یەک یەکی ئەندامەکانی خاوەنی تێڕوانینو بیروباوە-ڕو خواپەرستیو خوو و ڕەوشتی ئیسلامی‌یانە بن شتێکی زۆر سروشتیو چاوەڕوانکراوە کە لەسەر بنچینەی پتەوی برایەتی (الأخوة) کۆببنەوە دلیان پێکەوە جۆش بدرێو وەک پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - فەرموویەتی:(کالبنیان یشد بعضه بعضاً)رواه مسلم.

هەڵبەتە کۆمەلێکی ئاواش دلیان قەناعەت ناکاتو چاویان بەرایی نادات کە کۆمەڵگاو دەورو بەریان لە شەوە زەنگی نەفامی و ستەمو خراپەو تاوانەدا بخولێتنەوەو لە زەلکاوی ڕێچکەو بیردۆزەو فێڵو پیلانەکانی شەیتانو شەیتانی‌یەکاندا بتلێتەوە بەڵکو بە دەست گەرمی خەریکی حالی کردنو تێگەیاندنی خەلک دەبن لە ئایینی خواو بەرەو خواو سەربەرزیو بەختیاری ئێرەو ئەولا بانگیان دەکەنو، هەر کەسێکیش بوو بە کاشە بەردی بەردەمی سەرچاوەو نەبو خۆی ئامادەی بەهرەوەر گرتن بوو لە هیدایەتی خواو نە ڕێگای خەلکیشی دەدا، بە گورجی کوینو باریەی لێ دەست دەدەنێو وردو خاشی دەکەنو ڕێگای پێ چول دەکەن!

ئیدی هەروا کۆمەلی خوا لە بانگەوازو هەموو جۆرو شێوەکانی خەباتدا بە برشتی بەردەوام دەبێ هەتا سەرەنجام یارمەتی خوای بۆ دێو واقیع دەگۆڕێو لە هەموو بوارو لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگادا یاساو دەستوورەکانی شەرع دێنێتە کۆڕێو وردو درشت بە پێی حوکمو بەرنامەی خوا ڕێک دەخات!!

جا ئێستا کە چۆنیەتی ڕێزبوونو پەیوەندی پێکەوە هەبوونی ئەم حەوت بەشەمان ڕوون کردەوە، با هەروا بە کورتی بە تەنیاش چاوێک بە هەر کامێکیاندا بخشێنین:

یەکەم: تێڕوانین:

مەبەست لە تێڕوانین جورو چۆنیەتی دیتنو ناسینی بوون (وجود)ە، جا دیارە تاقە تێڕوانینی ڕاستو دروستو پڕ بە پێستی واقیعی بوون، تێڕوانینی ئیسلامی‌یە، وە بۆیەش ئەم مەسەلەیەمان کردە یەکەمین بەشی بەرنامەو ئایینی خواو، بە بیروباوەڕ دەستمان پێ نەکرد هەرچەندە بە ڕواڵەت بیروباوەڕ لە پێشترەو بناغەو بنچینەی ئیسلامەتی‌یە چونکە ئەگەر بە پلەو پایەو لە ڕووی گرنگی‌یەوە بیروباوەڕیش پێش تێڕوانین بکەون بەلام لە ڕووی ڕیز بوونی کاتی (الترتیب الزمنی)یەوە تێڕوانین پێش دەکەوێ لەبەر ئەوەی بیروباوەڕ بریتیە لە هەلویستی ئینسان لە بەرانبەر بوون (وجود)دا جا دیارە بەر لە ناسینی بوون (خوا، بوونەوەر، ژیان، ئینسان) هەلویست نواندن لە ئاقاریدا شتێکی نەگونجاوە، بەلێ وەک گوتراوە:(الحکم علی الشیء فرع عن تصوره).

جا لەبەر ئەوەی لە بەشی دووەمی ئەم لێکۆلینەوەیەدا تا ڕادەیەک مەسەلەی[1] تێڕوانین مان توێژیوەتەوە، لێرەدا لێی نادوێینو خوێنەران حەوالەی ئەوی دەکەین.

---

(١)شەهیدی ئیسلام (سید قطب) لە دوو کتێبی (خصائص التصور الاسلامی)و(مقومات التصور الاسلامی)دا چاک مەسەلەی (تێڕوانین)ی توێژیوەتەوە.

دووەم: بیروباوەڕ

بیروباوەڕ (عقیدة)ی ئیسلامی یانە ئەنجامی سروشتیو مەنتیقی تێڕوانینی ئیسلامی یانەیە. واتە هەر کەسێک بەو شێوەیەی کە ئیسلام دەڵێ خۆیو خواو بوونەوەرو دەوروبەری ناسی حەتمەن ئەو هەڵوێستە فیکرییەی ئیسلامیش هەڵدەبژێرێ بۆ جۆرو چۆنیەتی پەیوەندی بەستنو ڕەفتار کردن لەگەڵ بوون (وجود)دا.

جا لەبەر ئەوەی بەشی سێیەمی ئەم لێکۆڵینەوەیەشمان بۆ ڕوونکردنەوەی (بیروباوەڕ)ی ئیسلامی تەرخان کردوە بە پێویستی نازانین لێرەدا بیتوێژینەوە، بەڵام بە پێویستی دەزانم ئەوە تەئکید بکەمەوە کە بیروباوەڕ) لە ئیسلامدا ، وەک ڕەگ و ڕیشە بۆ درەختو بناغە بۆ دیوار پەیکەری ئێسکی (الهیکل العظمی) بۆ جەستە وایە، ئاشکراشە کە بوونی درەخت بەبێ ڕەگو ڕیشەو دیوار بێ بناغەو جەستە بەبێ پەیکەری ئێسکی شتێکی مەحاڵو چاوەڕوان نەکراوە . ئەمە لە لایەکەوەو لە لایەکی دیکەشەوە کومانی تێدا نیە کە مسوڵمانەتییەکی تێرو تەواوو نەلەخشاو لە کەسێک چاوەڕوان ناکرێ کە بیروباوەڕێکی لاوازو لەرزۆکو ناتەواوی هەیە، هەروەک چۆن درەختێکی قەد ئەستوورو لقو پۆپو کەڵا چڕو پڕ لەسەر ڕەگو ڕیشەیەکی بێهێزو نەخۆشی ڕاناوەستێ.

سێیەم: خواپەرستی (العبادة):

خواپەرستی (ئیبادة) بەرهەمی سروشتیو ڕاستەوخۆی (بیروباوەڕ)ە، چونکە هەر کەسێک بەو شێوەیە کە ئیسلام دەڵێ خوا بناسێو بڕوای پێی هەبێ، ئەو ناسینو بڕوا پێ بوونەی وای لێ دەکات ببێتە بەندەیەکی وەفادارو بە ئەمەک بۆ خوای پەروەردکاریو کەورەترینو بەرزترین ئامانجو مەبەستی ببێتە وەدەست هێنانی ڕەزامەندی ئەوو لەگەڵ کەورەترین ئینسانو سەروەری پێغەمبەراندا - صلی الله علیه وسلم - بڵێ:(ان صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی لله رب العالمین. لا شریک له وبذلک امرت وانا اول المسلمین). الانعام

ئنجا شایانی باسە کە بەندایەتیو خواپەرستی چاکترین و جوانترینو کەورەترین خەسڵەتی مرۆڤەو ئینسان هەتا لەو بوارەدا زیاتر بەرەو پێش بچێو خواپەرستو بەندەیەکی ڕاستترو ساغتر بێ زیاتر لەخوا نیزیک دەبێتەوەو ڕێزو حورمەتی پتر دەبێ و چاکتر لەلای بەرز دەبێتەوە، هەر بۆیەش خوای کاربەجێ لە بەرزترین پایەو پیرۆزترین حاڵەتدا کە شەوڕۆ و بەرزبوونەوە (الاسراء والمعراج) بوو چاکترین بەندەو کەورەترین پێغەمبەری خۆی (محمد) - صلی الله علیه وسلم - بە خەسڵەتی بەندایەتی ناوبردوە:(سبحان الذی اسری بعبده لیلا من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا...) الاسراء-١-

بەڵێ: خواپەرستیو بەندایەتی کردنی خوا کەورەترینو چاکترین خەسڵەتی ئینسانەو حیکمەتو هۆی خولقێنرانیشیەتی وەک خوای مەزن دەفەرموێ:(وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون) الذاریات- کەواتە: هەر چەندە وشەی خواپەرستی (عبادە) لە ئیسلامدا زیاتر بۆ چوار درووشمەکانو هەندێک شتی دیکە بەکاردێ، بەڵام چەمکو واتایەکی فراوانتریشی هەیە کە بریتیە لە (جێگیر بوونی ئەو پەڕی بە کەورە کرتنو خۆشویستن

ترس و سام و شەرم و ڕێز سەبارەت بەخوا لە دڵدا بە جۆرێک کە هەموو بیرو خولیایەکانی مێشک و هەست و نەستەکانی دڵ و وشەو ڕستەکانی زمان و جم و جۆڵی ئەندامەکان مۆری ئیخلاصیان پێوە بێ و بە گوێرەی شەرعی خوا بێ و دەرو دەروون (ظاهر وباطن)ی ئینسان لە هەموو بوارەکانی مەعنەوی و فەرهەنگی و سیاسی ئابووری و کۆمەلایەتی دا ساغ و یەکلا بێتەوە بۆ خواو بە پێی بەرنامەی خوا بەڕێوە بچی.

کەواتە: کاکڵ و جەوهەری خواپەرستی ئەوەیە کە بەس خوا بپەرسترێ و، بەس بەو شێوەیەش بپەرسترێ کە بۆ خۆی دیاری کردوە، هەر بۆیەش هاوبەش پەیدا کردن (الشرک)و شتی تازە لە ئایین دا داهێنان و دروست کردن (البدعە) دوو میکرۆب و دەردی هەرە پیسن کە تووشی خواپەرستی دەبێ، چونکە (شرک) کە یەکێک لە جۆرەکانی (ڕیابازی)یە دژی بەس خواپەرستن (التوحید)ە و، (بدعە)یش لاڕێ بوونە لەو شێوەو چۆنیەتی یەی کە خوا دیاری کردوە بۆ پەرستنی خۆی، دیارە بەهۆی بۆ خوا ساغ بوونەوە (الاخلاص للە)وە لە هەموو جۆرەکانی هاوبەش پەیدا کردن ڕزگارمان دەبێ و بەهۆی شوێن پێی پێغەمبەر هەڵگرتن (اتباع الرسول) یشەوە لە هەموو شێوەکانی بیدعەت قوتارمان دەبێ، بۆیەش خوای زانا فەرموویەتی:(ومن احسن دینا ممن اسلم وجهه لله وهو محسن..) النساء - وە هەر بۆیەش (فضیل بن عیاض) لە تەفسیری (لیبلوکم ایکم احسن عملا) الملک - دا فەرموویەتی:(احسن عملا ای اخلصە واصوبە) پاشان (واخلصە)ی بەوە لێک داوەتەوە کە (ساغترو بێ خلتەتر بێ بۆ خوا) و (اصوبە) یشی بەوە لێک داوەتەوە کە (ڕاستتر بێ و چاکتر بەپێی سوننەتی پێغەمبەر - صلی الله علیه وسلم - بێ).

ئیدی بە ئومێدی ئەوەی کە هەرچی زیاترو چاکتر بۆ خوا ساغ بینەوەو بە دوای پێغەمبەر بکەوین هەتا وامان لێدی بەشی غەیری خوامان پێوە نامێنی و هێندەی نووکی دەرزییش سەرپێچی و گوێ نەدان بە سوننەتی پێغەمبەرمان - صلی الله علیه وسلم تێدا نامێنێ، کۆتایی ئەم باسەش بەم فەرموودە بەرزو پیرۆزەی خوا دێنم کە لەسەر زمانی پێغەمبەرەکەی فەرموویەتی:(قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله تعالی قال: من عادی لی ولیا فقد آذنته بالحرب، وما تقرب الی عبدی بشیء احب الی مما افترضت علیه، وما یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبه، فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به وبصره الذی یبصر به ویده التی یبطش بها ورجله التی یمشی بها وان سالنی اعطیته ولئن استعاننی لاعیذنه) رواه البخاری عن ابی هریرە رضی الله عنهما.(١)

چوارەم/ خوو ڕەوشت (الاخلاق)

هەروەک چۆن خواپەرستی میوەو بەرهەمی بیروباوەڕی ئیسلامیانەیەو سەنگی مەحەک و تەرازووشیەتی خوو و ڕەوشتی جوان و بەرزیش زادەو بەرهەمی خواپەرستنەو پێوەرو تەرازووی پێوان و هەڵسەنگاندنیشیەتی بەڵێ هەروەک چۆن هەتا بیروباوەڕ ساغترو دامەزراوتر بێ خواپەرستی و بەندایەتی خوا کردنیش ڕاستترو چاکتر دەبێ، جوانی و

---

(١)تێبینی:ئێمە سوپاس بۆ خوا لە نووسراوێکی سەربەخۆدا بە درێژی باسی خواپەرستیمان کردووە.

بەرزیی خوو و ڕەوشتیش پەیوەندییەکی ڕاستەوانەی بە ڕاستیی‌و بێ خلتەیی خواپەرستییەوە هەیە.

دیارە مەبەستیش لە خوو و ڕەوشت ئەو ئەدەب‌و خەسڵەتە پەسندو دڵگیرانەن کە دەرو دەروونی ئینسان دەڕازێننەوەو شیرین‌و سەنگینی دەکەن‌و، وای لێ‌دەکەن کە بە چاکترین شێوە لەگەڵ خۆی‌و خواو خەڵک‌و دەورو بەرو بوونەوەردا ڕەفتار بکات‌و. لە هیچ کام لەو پێنج بوارەدا کردەوەو هەڵوێستێکی وای لێ نەپشکوێتەوە کە لەگەڵ ڕەزامەندیی خوادا نەگونجێ‌و بێ‌ی لەکەدار بێ.

جا دیارە کە توێژینەوەی مەسەلەی خوو و ڕەوشت پێویستی بەوە دەکات کە لە شوێنێکی تەرخان کراودا ئەنجام بدرێ[(2)] بۆیە لێرەدا بە خستنەڕووی چەند خاڵێک واز لە توێژینەوەی ئەم بابەتە گرنگە دێنین:

١- پارێزگاریی‌و ڕەوشت چاکی گەورەترین هۆن بۆ چوونە بەهەشت:

خوای میهرەبان فەرموویەتی:((...واعبدوا ربكم وافعلوا الخير لعلكم تفلحون) الحج- پێغەمبەریشمان-صلى الله عليه وسلم - لە وەڵامی کەسێکدا کە لێی پرسی: چ شتێک دەبێتە هۆی چوونە بەهەشت؟ فەرمووی:(تقوى الله وحسن الخلق) رواه الترمذي وحسنه.

٢- ڕەوشتی چاک قورسترین شتە لە تەرازووی ڕۆژی دواییدا:

پێغەمبەر- صلى الله عليه وسلم- فەرموویەتی:(ما من شيء اثقل في ميزان المؤمن يوم القيامة من خلق حسن) رواه ابو داود ورواه الترمذي وصححه.

٣- ئینسان هەتا ڕەوشتی جوانتر بێ لە دواڕۆژدا لە پێغەمبەر ، صلى الله عليه وسلم- نیزیکترە: خۆشەویستمان لەو بارەوە فەرموویەتی:(ان احبكم الي واقربكم مني مجلسا يوم القيامة احاسنكم اخلاقا، وان ابغضكم الي وابعدكم مني مجلسا يوم القيامة مساويكم اخلاقا) رواه احمد وابن حبان والطبراني وقال المنذري (رواته رواة صحيح.

٤- خواپەرستیی ئەگەر مرۆڤ لە ڕەوشتی بەدو خراپەکاری نەیگێڕێتەوە بە پووچ‌و تریۆک دادەنرێ: خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:(ارايت الذي يكذب بالدين؟ فذلك الذي يدع اليتيم، ولا يحض على طعام المسكين.فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون) الماعون- . هەروەها فەرموویەتی:(ان الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر.........) العنكبوت- . کەواتە نوێژ کە گەورەترین جۆری خواپەرستی شەخصییە - هەر هێندە بە نوێژ‌و لە قەڵەم دەدرێ کە ببێتە هۆی گێڕانەوەی ئینسان لە خراپەو شتی ناشۆلا.

٥- خوو و خدەی خراپ نیشانەی دەغەڵی‌و ناپاکییە:

پێغەمبەر - صلى الله عليه وسلم - فەرموویەتی:(اربع من كن فيه كان منافقا خالصا ومن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من نفاق حتى يدعها: اذا اوتمن خان. واذا حدث كذب. واذا عاهد غدر . واذا خاصم فجر) متفق عليه.

٦ - بڕواداری موسڵمانەتی لەگەڵ ڕەوشتی بەدو خراپدا ناگونجێن:

---

(٢)هەروەها لە نووسراوێکی دیکەشدا مەسەلەی خوو و ڕەوشتمان تا ڕاددەیەکی باش باس کردوە.

پێغەمبەر، صلى الله عليه وسلم- فەرموویەتی:(ليس المؤمن بالطعان ولا اللعان، ولا الفاحش ولا البذي)رواه الترمذي وحسنه. وە فەرموویدتی:(المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده والمهاجر من هاجر ما نهى الله عنه)متفق عليه.

٧- ئینسان هەتا ڕەوشتی چاکتر بێ بڕوای تەواوترە:

چونکە پێغەمبەری پێشەوامان- صلى الله عليه وسلم- فەرموویەتی:(اكمل المؤمنين ايمانا احسنهم خلقا)رواه الترمذي وصححه.

وە فەرموویەتی:(ان من خيارکم احاسنکم اخلاقا) متفق عليه.

٨- پێغەمبەرمان (محمد) صلى الله عليه وسلم- لە هەموو کەس ڕەوشتی بەرزترو چاکتر بووە، چونکە خوا لە مەدحیدا فەرموویەتی:(وانک لعلى خلق عظيم) ن والقلم- وە(عن انس رضي الله عنه قال:كان رسول الله صلى الله عليه وسلم احسن الناس خلقا)متفق عليه.

٩- ڕەوشتی بەرزو جوانی هاوتای گەورەترین جۆرە خواپەرستی‌یە:

(عن عائشه رضي الله تعالى عنها قالت سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم- يقول:(ان المؤمن ليدرک بحسن خلقه درجه القائم الصائم) رواه ابو داود.

١٠- خوو و خدەی خراپ دەبێتە هوی لابردنو شۆردنەوەی چاکەو خێر:

خوای بێ‌هاوتا فەرموویەتی:(ولا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذى...) البقره-

پێغەمبەریشمان- صلى الله عليه وسلم- فەرموویەتی:(سباب المسلم فسوق وقتاله کفر)متفق عليه.

پێنجەم: برایەتی و پێکەوە جۆشدران

هەر کاتێک کۆمەڵە مسوڵمانێک پەیدا بوون کە تاکو تاکیان خاوەنی (تێڕوانینو بیروباوەڕو خواپەرستیو خوو و ڕەوشتی) ئیسلامی‌یانە بوون ئەوە بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی دەبنە براو خۆشەویستی یەکترو دڵیان پێکەوە گرێ دەدرێو وەک خشتی دیوار پێکەوە جۆش دەدرێن، چونکە کۆمەڵە ئینسانێک کە هەموویان بەس خوا بە بەدیهێنەرو پەروەردگاری خۆیانو، تەنیا موحەممەد بە پێشەواو ڕابەرو، ئیسلام بە بەرنامەی ژیانو کەعبە بە قیبلەو ڕەزامەندی خوا بە ئامانجو چەسپاندنی حوکمی خوا بە مەبەستو بەندایەتی کردن بە ئەرکی سەرشانیان دەزانن، حەتمەن دەبنە خاوەنی یەک دڵو دەنگو ڕەنگو ڕێزیش، چونکە یەکبوونیان لە پەرستراو (معبود)و پێشەواو بەرنامەو ڕووگەو ئامانجو مەبەستو ئیشدا دەبێتە هۆی یەکبوونو یەککرتنیشیان لە نێو خۆیاندا.

هەڵبەتە شتێکی ئاسایی‌و چاوەڕوان کراویشە کە کۆمەڵە خشتێک کە هەموویان بە یەک قالب داڕێژراونو بەیەک شیوە دروست کراون، زۆر چاک پاڵیان پێ لەیەک بدرێو تایمترین خانوویان لێ دروست بکرێ!

دەقی قورئانو سوننەتیش لەو بارەوە یەکجار زۆرن بۆ وێنە:

١-(يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون. واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا...) آل عمران -

ب - (انما المؤمنون اخوه فاصلحوا بين اخويكم...)الحجرات.
ج - (فاتقوا الله واصلحوا ذات بينكم...)الانفال.
د- (ان الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا كانهم بنيان مرصوص) الصف.
هـ-عن ابي هريره رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:(لا تدخلوا الجنه حتى تؤمنوا ولا تؤمنوا حتى تحابوا، الا ادلكم على شئ اذا فعلتموه تحاببتم؟ افشوا السلام بينكم) رواه مسلم.

و-(المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا، وشيك بين اصابعه) متفق عليه.
ز- (مثل المؤمنين في توادّهم وتعاطفهم وتراحمهم مثل الجسد اذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى) متفق عليه.

ئنجا ئەگەر سەرنجێکی ورد لەهەر چوار درووشمە بنەڕەتیو گرنگەکانی ئیسلام لە نوێژو ڕۆژوو و زەکاتو حەج) بدەین، دەبینین یەکیەتیو یەکسانیو پێکەوە پەیوەستیی موسڵمانانیان وەک مانگی چواردە تێدا دەدرەوشێتەوە چونکە:

لە نوێژدا پاڵ لێکدانو یەکریزیو یەک ئامانجیو ڕێکو پێکی (نظام)و گەورەو گچکەییو کوێڕکرتنو فەرمانبەری (السمع والطاعە)و یەکسانیو یەکدەنگیو یەکدڵیو.. بە شێوەیەکی واقیعیو کردەیی دەبینریو ، لە روژوو گرتندا بە تایبەتی ڕەمەزان یەکسانیو بەشداری یەکتر کردن لە تینویتیو برسیەتیداو خۆڕاهینانو فەرمان بەجێهینان...وهتد دەبینری(، لە زەکات داندا بەزەیی بە یەکتردا هاتنەوەو یارمەتیو هاوکاریو بە تەنگ یەکەوە بوونو..هتد دێتە بەرچاوو لە حەجیشدا کە هەموو موسڵمانان یەک جۆرە بەرگو پۆشاک دەبەر دەکەنو، یەک جۆرە سروود دەڵێنەوە (لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك ان الحمد والنعمه لك والملك لا شريك لك)و لەیەک کاتدا لەسەر عەرەفات ڕادەوەستنو بە دەوری یەک کەعبەدا دەسوورێنەوەو..هتد وەک ڕۆژی ڕوونیو بە زمانی کردەوەو حاڵ موسڵمانان ڕای دەگەیەنن کە بەندەی یەک خوا شوێن کەوتوی پێشەواو وەچەی یەک ئادەمو حەواو عەودالی یەک ئامانجو هیوان!

شەشەم: بانگەوازو تێکۆشان (الدعوة والجهاد):

ئیسلام پەیڕەوو بەرنامەی ژیانی تاکو کۆمەڵەو بۆیە هاتوە کە واقیعو حالی کۆمەڵگا چاک بکاتو بیگۆڕێ، لە کوفرەو بۆ ئیمان، لە ستەمەوە بۆ داد، لە خراپەوە بۆ چاکە لە ئەفسانەوە بۆ زانست، بەجیمانەوە بۆ بەرەو پێش چوون، لە زەبوونییەوە بۆ عیززەتمەندی، لە هەژارییەوە بۆ دەولەمەندیو بە کورتی لە نەفامی(جاهلیه)یەوە بۆ ئیسلام (افحكم الجاهليه يبغون ومن احسن من الله حكما لقوم يوقنون) المائده.

بۆیە هەر کاتێک کۆمەڵی موسڵمان خوایان ناسیو خۆیان دۆزیەوەو تێگەیشتنو پێکەیشتن، دەزانن کە ئەم ژیانە دنیاییە جێگای ئیسراحەتو ئاسوودەییو ڕابواردن نیە بەڵکو شوێنی تاقیکرانەوەو ڕەنجدانو کارکردنو، ئیدی چاککردنو گۆڕینی خەڵکو دەوروبەر دەبێتە خولیاو ئاواتیانو دەست بەکار دەبن.

ئاشکراشە کە بۆ گۆڕینو چاککردنی هەر کۆمەڵگایک هەنگاوو قۆناغی یەکەم بانگەواز

تێکەیاندنو حاڵی کردنیەتی کە لە ڕاستی ئەمیش هەر جۆرێکە لە تێکۆشان(جهـــــاد)، پاشان جۆرو شێوەکانی دیکەی خەباتو تێکۆشان دێنە پێش، کە جەنگو خەباتی چەکـداری گەورەترینو بەرزترینیانو، هەر ئەمیشە کە پێغەمبەر- صلی الله علیه وسلم- بە لووتکەی هەرە بەرزی ئیسلامی داناوە (وذروة سنامه الجهاد).

وە شایانی باسە کە زوربەی یان تێکرای زانایان لەسەر ئەوەن کە جیهاد گەورەتریـن جۆرە خواپەرستی کۆمەڵی (العبادة الجماعیة)یە هەروەک چۆن نوێژ گەورەترین جۆرە خوا- پەرستی شەخسی‌یە، ئنجا با لە چەند خاڵێکدا هەروا بە کورتی باسی هەرکام لە بانگەوازو- تێکوشان بکـەین :

١بانگەوازو خەڵک تێکەیاندن لە بەرنامەو ئایینی خوا هەر جۆریکە لە جۆرەکانـــــی تێکوشان: چونکە خوای زانا بە پێغەمبەری فەرمووە:(فلا تطع الکافرین وجاهدهم به جهادا کبیـرا) الفرقان - دیارە سوورەتی (الفرقان) مەککی‌یەو راناوی سەر (جاهدهم بە)یـش بەرای تێکرای توێژەرەوانی قورئان دەگەڕێتەوە بۆ قورئان، کە دیارە مەبەست لەو جـۆرە (جهاد) تێکەیاندنو حاڵی کردنیانـــە.

پێغەمبەریشمان صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی:(جاهدوا المشرکین بأموالکم وأنفسکم وألسنتکم) رواه ابو داود باسناد صحیح.

٢- خەڵک بانگ کردن بۆ لای خواو حاڵی کردنیان لە ئایینی خوا کردەوەیەکی یەکجـار گەورەیـە : پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی:(من دل علی خیر فله مثل أجـر فاعلـه)رواه مسلم. هەروەها فەرموویەتی:(من دعا الی هدی کان له من الاجر مثل أجور من تبعه لا ینقص ذلک من أجورهم شیئا ...)رواه مسلم.

دیسان فەرموویەتی:(..فوالله لان یهدی الله بک رجلا واحدا خیر لک من حمر النعـــم) -متفق علیـە-

٣- چاکترینو پیرۆزترین قسە ، قسەی کەسێکە کە خەڵکی بانگ دەکاتە لای خوا:

خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:(ومن أحسن قولا ممن دعی الی الله وعمل صالحا وقـــال اننی من المسلمین) فصلت- هەروەها فەرموویەتی:(ولتکن منکم أمة یدعون الی الخیر...واولئک هم المفلحون) آل عمران-

٤- بانگەواز کردن بۆ ئیسلام پێویستە لەسەر بنچینەی تێگەیشتنو لەبەر رۆشنایـیـدا بـێ :(قل هذه سبیل ادعوا الی الله علی بصیرة أنا ومن اتبعنی...) یوسف-

(ولا تقف ما لیس لک به علم ان السمع والبصر والفوءاد کل اولئک کان عنه مسئولا) - الاسراء-

٥ - خەڵک بانگ کردنو تێکەیاندنیان لە ئیسلام پێویستە بە لیزانیو دەستەیی بێ:

(ادع الی سبیل ربک بالحکمه والموعظه الحسنه وجادلهم بالتی هی احسن..)النحل-

٦- خەباتی چەکدارانە گەورەترینو چاکترین کردەوەیە لە ئیسلامدا :

١- خوای دادگەر فەرموویەتی:(اجعلتم سقایه الحاج وعماره المسجد الحرام کمن آمـن بالله والیوم الاخر وجاهد فی سبیل الله؟ لا یستوون عند الله والله لا یهدی القوم الظالمین). التوبة-

ب- عن ابی هریره رضی الله عنه قال: سئل رسول الله صلی الله علیه وسلم : أی العمل أفضل؟! قال إیمان بالله ورسوله، قیل ثم ماذا ؟! قال: الجهاد فی سبیل الله.......)
-متفق علیه-
ج -(وعن ابی ذر رضی الله عنه قال قلت یا رسول الله أی العمل أفضل ؟ قال: الایمان بالله والجهاد فی سبیله) متفق علیه°
د -(عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه قال أتی رجل رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال : أي الناس أفضل ؟ قال: موءمن یجاهد بنفسه وماله فی سبیل الله........)
-متفق علیه-

٧- مەبەست لە وشەی (جهاد) بەکار هێنانی هەرچی وزەو توانایە لە ڕێی خوادا: بەڵێ وەک زانایان فەرموویانە:(الجهاد:بذل أقصی ما فی الوسع) کەواتە وشەی (جهاد) هەر لە قسەکردنو نووسینو ماڵ خەرج کردنو نیشتمانو ماڵو حاڵ بەجێ هێشتنەوە بگرە هەتا گیانی خۆ بەخت کردن لە پێناوی خوادا هەمووی دەگرێتەوەو، جیهادی ڕاستەقینە ئەوەیە کە ئینسان هەموو هێزو توانا ماددیو مەعنەوییەکانی خۆی لە پێناوی خوادا بەکار بێنێ، خواش فەرموویەتی:(وجاهدوا فی الله حق جهاده..)الحج -
٨- جیهاد بە مەبەستی ئەوە دەکرێ کە پەرچو کۆسپ لە ڕێی بڵاوبوونەوەی ئیسلامدا نەمێنێو حوکمی خوا لە زەویدا بچەسپێ:
خوای بەرزو بێوێنە فەرموویەتی:(وقاتلوهم حتی لا تکون فتنة ویکون الدین کله لله..)
الانفال-
٩- خەباتی چەکدارانە پەرژینو قەڵغانی پەرستگاکان لە ڕووخانو سەر زەوییە لە تێک دران : (ولو دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبیع وصلوات ومساجد یذکر فیها اسم الله کثیرا...) الحج- (ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض ولکن الله ذو فضل علی العالمین)البقرة-
١٠- تەنیا ئەوانە جیهادی ڕاستەقینەیان بۆ دەکری کە خاوەنی خەسڵەتە بەرزو بنچینەیییەکانی مسوڵمانەتین : (ان الله اشتری من الموءمنین أنفسهم وأموالهم بان لهم الجنه یقاتلون فی سبیل الله فیقتلون ویقتلون وعدا علیه حقا فی التوراة والانجیل والقرآن ومن اوفی بعهده من الله فاستبشروا ببیعکم الذی بایعتم به وذلک هو الفوز العظیم، التائبون العابدون الحامدون السائحون الراکعون الساجدون الآمرون بالمعروف والناهون عن المنکر والحافظون لحدود الله وبشر الموءمنین)التوبه

حەوتەم : ڕێکخستنی ژیان (تنظیم الحیاة) ١-

لە برگەی هەشتەمی بەندی شەشەمدا گوتمان (جیهاد بە مەبەستی ئەوە دەکرێ کە پەرچو کۆسپ لە ڕێی بڵاوبوونەوەی ئیسلامدا نەمێنێ حوکمی خوا لە زەویدا بچەسپێ) جا بێگومان لە کاتێکدا لە سایەی تێکۆشانو خەباتی کومەڵی خوا (حزب اللە)وە ئیسلام بڵاو دەبێتەوەو حوکمی خوا سەقامگیر دەبێ وردە وردەش هەموو لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگا لەبەر تیشکی حوکمو یاساکانی ئیسلامدا ڕێک دەخرێن، کەواتە دەتوانین

بلێین : ڕێکو پێک بوونی کۆمەڵگاو ڕێکخستنی هەموو لایەنەکانی ژیانیش زادەو بەرهەمی خەباتو تیکۆشانە، هەر بۆیەش مەگەر بە دەگمەن دەنا هیچ پێغەمبەرێک بۆی نەکراوە لەپاش خەباتو تێکۆشان نەبێ ژیانی کۆمەڵگای ڕێک بخا.
ئاشکرایە کە مەبەستیش لە ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵگا ئەوەیە کە لە هەموو بوارەکا نەرهەنگیو سیاسیو ئابووریو کۆمەلایەتیو مەعنەویو..هتد دا پرس بەس بە پەیڕەوو بەرنامەی خوا بکرێو، ئینسان بە تاکو کۆمەڵیەوە بە شێوەیەک ڕەفتار بکاو بەڕێو بچێ کە جێگای ڕەزامەندی خواو پێغەمبەرەکەی بێ.
ڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵگاش بە شێوەیەکی گشتی سێ ڕووی هەن:
١- سیاسی. ٢- کۆمەلایەتی. ٣- ئابووری.
١- سیاسی : لە رووی سیاسی‌یەوە ئیسلام کاروباری کۆمەڵگا لەسەر ئەم بنچینانە ریک دەخات :
آ- بەس خوا مافی نەخشە کێشانو بەرنامە دانانی هەیە بۆ ژیانی ئینسان چونکە خواو بەدیهێنەرو پەروەردگاری بەس ئەوە:(ان الحکم الا للە امر الا تعبدوا الا ایاه ذلك القیم....) یوسف.
ب - ڕاوێژ(الشوری)، وەک خوای زاناو مەزن فەرموویەتی:(وامرهم شوری بینهم)الشوری
ج - مەرکەزییەت، خوای دادگەر لەو بارەوە فەرموویەتی:(یا أیها الذین آمنوا أطیعوا اللە وأطیعوا الرسول وأولی الأمر منکم...) النساء.
(اذا خرج ثلاثه فی سفر فلیؤمروا احدهم) رواه ابو داود.
ج - گوێ گرتنو فەرمانبەری لە سنووری شەرعدایە (علی المرء المسلم السمع والطاعة ما لم یؤمر بمعصیة)
هـ - هاوکاری یەکتر کردن لەسەر چاکەو پارێزگاری (وتعاونوا علی البر والتقوی...) - المائدة.
و- هەموو موسوڵمانێک بەر پرسیارە (کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته)رواه البخاری.
٢-کۆمەلایەتی: لە ڕووی کۆمەلایەتیشەوە لەسەر چەند بنچینەیەک کە ئەمانە گرنگترینیانن :
آ- ئینسانەکان لە ڕیشەو بنچینەدا یەکن (یا أیها الناس أنا خلقناکم من ذکر وأنثی...) الحجرات-١٣-
ب- ئینسانەکان بۆ چەند تیرەو گەلێک دابەش بوون ون بە مەبەستی یەکترناسینو بە پێز بوونی ژیان(..وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا...)الحجرات-١٣-
ج - تەرازووی گەورەو بچووکیو گرانیو سووکی بەس تەقوایە(..ان اکرمکم عند اللە اتقاکم) الحجرات -
د - بڕواداران هەموویان دۆستو پشتیوانی یەکترن (والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولیاء بعض یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر ویقیمون الصلاه ویؤتون الزکاة ویطیعون اللە ورسوله أولئک سیرحمهم اللە ان اللە عزیز حکیم) التوبە -

د ـ یەکەمین شانەی دروست بوونی کۆمەڵگای موسوڵمانان خێزانی موسوڵمانە (الأسرة المسلمة)..(ومن آیاته ان خلق لكم من أنفسكم أزواجا لتسكنوا الیها وجعل بینكم مودّة ورحمة..)الروم.
و- خزمایەتی بەرو پشت لە ئیسلامدا ڕێزێکی تایبەتی لێنراوە (وأولوا الأرحام بعضهم أولی ببعض فی كتاب الله..) الاحزاب.
٣- ئابووری : لە ڕووی ئابووریشەوە دەتوانین ئەم چەند بنچینە کشتییە بخەینەڕوو
آ- هەرچی لە ئاسمانەکانو زەوی دایە ملکی خوایە (لله ملك السموات والارض).
ب ـ هەرچی لە بوونەوەر دایە بۆ بەهرەمەند بوونی ئینسان مەیسەر کراوە (وسخر لكم ما فی السموات وما فی الارض جمیعا منه...) الجاثیه ـ
ج ـ خێرو بیرو نیعمەتەکان بۆ تیکرای ئینسانەکان بە یەکسانی خولقێنراوە نەک بۆ دەستەیەکی تایبەت (وخلق لكم فی الارض جمیعا) البقره. (والارض وضعها للانام) الرحمن.
د ـ هەموو ئینسانیک بۆی هەیە لە نازو نیعمەتەکانی خوا بەهرەمەند بێ:(هو الذی جعل لكم الارض ذلولا فامشوا فی مناكبها وكلوا من رزقه...) الملك ـ
هـ ـ وەک چۆن نوێژو ڕۆژوو پێویستە کاسبی حەلالو ڕۆزی پەیدا کردنیش هەر پێویستە: (فاذا قضیت الصلاة فانتشروا فی الارض وابتغوا من فضل الله..) الجمعه،
و- دروست نیە سەرچاوە سروشتییەکان بکرێنە ملکی تایبەتی (ثلاث الناس فیهم شركاء الماء والكلأ والنار) رواه ابو داود وفی روایه (والملح).
ز- نابێ ڕێگا بدرێ کە ماڵو دارایی لە دەستی کۆمەڵێک ساماندارو دەوڵەمەند دا کورت هەڵێ:(كی لا یكون دولة بین الأغنیاء منكم...) الحشر.
ح- هەموو ئەو وەسیلەو هۆیانەی زیانبەخشن قەدەغە کراون لە بواری کارو کاسبی دا .وەک:دزی ماڵ زەوت کردن(غصب)، هەر جۆرە فێل(غش)ێک ، شت پاشە کەوت کردن بۆ کاتی گرانی(احتكار)•••هتد.
ط ـ مولکایەتی تاک (الملكیة الفردیة) شتێکی ڕەوایە لە سنووری شەریعەتی ئیسلامدا بەڵام وەک ڕژیمی سەرمایەداری بەرهەڵداو بێ سنوور نیـە.
ی- ڕێگا بە تاک نادرێ بەهۆی ئازادیی شەخسیو مولکایەتی تایبەتییەوە زیان بە کۆمەڵ بگەیەنێ بۆیە سوودخۆری (الربا)و شت پاشەکەوت کردن بە مەبەستی گران بوون (الاحتكار)و دزیو فێڵ بە هەموو جۆرەکانییەوە قەدەغە کراونو، زەکات لە ماڵی دەوڵەمەندەکاندا بۆ نەداران پێویست کراوە، بەڵام ئیسلام هەروەک چۆن بەناوی ئازاد کردنی تاکەوە نایەڵێ زیان بە کۆمەڵگا بکات وەک لە ڕژێمی سەرمایەداری(کاپیتالیزم) دا دەبینرێ، بەناوی پاراستنی بەرژەوەندی کشتیو خزمەتکردنی کۆمەڵگاشەوە نایەڵێ تاک (فرد) لە ژێر پێی دەوڵەتو کۆمەڵدا وردو خاش بکرێو بپلیشێتەوە وەک لە کۆمەڵگا سوسیالیزمییەکاندا بینـرا.
ز- زەکات کە ئەندازەیەکی دیاریکراوە لەسەر دەوڵەمەندەکان فەرزە بیدەن بە نەدارو موستەحەقان، بە پێچەوانەی بیرکردنەوەی کەلێک کەسەوە خێر پێکردنو دەستکرۆیی

ـاماندااران نیه بۆ نەداران، بەڵکو هەقێکی شەرعی‌یە کە دەوڵەت وەری دەگریو لــە
ێی خۆیەوە وەک مووچە (معاش) بەسەر موستەهەقانیدا دابەش دەکات.
ـ ئەوانەی کە ناتوانن پێداویستی‌یەکانی ژیانیان دابین بکەن لەبەر نەخۆشیو پیریو
پەککەوتەییو مشۆور گێرو سەرپەر شتێکی واشیان نیە کە بیان ژیەنێ لەسەر دەوڵەت
ێویستە ئەگەر بتوانێ دەنا لەسەر کۆمەڵگا کە ژیانیان دابین بکات.

ئەلێرەشدا کۆتایی بە بەشی چوارەم (تێگەیشتن)ە دێنینو دەچینە سەر بەشــــی
ێنجــــەم.